

В. М. Войтенко

Ейзенштейн Сергій Михайлович

ЕЙЗЕНШТЕЙН Сергій Михайлович (Эйзенштейн Сергей Михайлович; 10(22). 01. 1898, Рига – 11. 02. 1948, Москва) – російський режисер, художник, сценарист, теоретик кіно, педагог. Доктор мистецтвознавства (1939), професор (1937). Заслужений діяч мистецтв РСФРР (1935). Сталінська премія (1941, 1946). Державні нагороди СРСР. Закін. Ризьке реал. училище (1915), навч. у Петрогр. інституті цивіл. інж. (нині С.-Петербурґ, 1915–18), Держ. вищих режисер. майстернях під керівництвом В. Мейєрхольда (1921–22). Творчий шлях розпочав 1920 як зав. худож. частини Першого робітн. театру Пролеткульту (оформив виставу «Мексиканець» за Дж. Лондоном, 1921). Від 1923 керував театр. майстернями Пролеткульту, де й викладав. Зблизився з групою В. Маяковського, у журналі якого («ЛЕФ», 1923, № 5) опублікував творчий маніфест «Монтаж аттракціонів», де традиц. драматургії протиставив поєднання (монтаж) ударних впливів (атракціонів), до яких входили прийоми цирку, естради, плаката, публіцистики. За цим методом поставив вистави «Мудрець» за мотивами п'єси «На всякого мудреця доволі простоти» О. Островського, «Чуєш, Москва», «Протигази» за п'єсами С. Третьякова (усі – 1923–24). Від 1924 – у кіно: поставив фільм «Страйк» (запланов. як частина серії істор.-рев. картин «До диктатури»), де замість сюжету прокламував монтаж аттракціонів, замість «кінозірок» – колектив. героя-масу. Цікавими були пошуки Е. в царині кінематоґр. засобів – монтажу, ритму, близьких планів, ракурсів, метафор. Цей фільм, а також теор. статті Е., який осмислював специфіку кіномистецтва і шукав нові принципи творчості, зробили його одним з перших реж.-новаторів. У наступ. фільмі «Броненосець “Потьомкін”» (1925, також співавтор сценарію), що його фільмував на базі Одес. кіностудії, реалізував новатор. пошуки Е.: закономірне чергування епізодів різної емоційності, бездоган. ритм, велична композиція, схожа з давньогрец. трагедіями,

метафори. Цей фільм став класич. вираженням нового мистецтва – кіно соціаліст. реалізму. У фільмі «Жовтень» (1927) реж. використав низку монтаж. поєднань – кінометафор. Е. створив теорію «інтелектуал. кіно», засн. на можливості засобами кіно подавати не лише художні образи, а й наук. поняття. 1929 вийшов фільм Е. «Старе і нове» («Генеральна лінія»), у якому реж. продовжив роботу над «інтелектуал. кіно» і типажам (випробуванням, банал. прийомом акторів театру і кіно Е. протиставив правдиву, природню поведінку людей з характер. зовнішністю і трудовими навиками, необхід. для виконання ролі). 1929 разом з Е. Тіссе та Г. Александровим був відрядж. до Зх. Європи та Пн. Америки для ознайомлення зі звук. технікою. У європ. містах читав лекції про рад. мистецтво. На запрошення фірми «Парамаунт» переїхали у Голлівуд, де Г. Александров та англ. літератор А. Монтеґю написали новатор. гостросоц. сценарії за романами «Золото Зуттера» Б. Сандрара й «Американська трагедія» Т. Драйзера. Однак саме через соц. гостроту сценаріїв амер. продюсери відмовилися від цих та ін. пропозицій Е. На запрошення письменника Е. Сінклера Е. переїхав до Мексики, де зняв фільм «Землетрус в Оахаці» (1931) та розпочав зйомки фільму «Хай живе Мексика!» (був змушений повернутися до СРСР; 1979 Г. Александров змонтував цей фільм за лібрето та записами Е.). На творчій нараді 1935 у Москві у доповіді Е. виголосив власний погляд на розвиток рад. кіно, процес творчості, «внутр. монолог» (можливість через складне поєднання зображення і звука виражати на екрані думки, почуття, настрої людини). 1935–37 працював над фільмом «Бежин луг» (був підданий критиці і знятий з виробництва). У наступ. фільмах «Олександр Невський» (1938) та «Іван Грозний» (2 серії, 1945) звернувся до істор.-патріот. тематики. У фільмі «Іван Грозний» ідея боротьби за владу була піддана критиці, не дивлячись на сильне і правдиве втілення драм. колізії боротьби Івана Грозного, майстерну актор. гру, виражал. рішення. Вочевидь, тут прочитувалися паралелі з кривавими методами сталін. держ. кер-ва. Е. запропонували змінити концепцію і переробити цей фільм, однак цьому не судилося збутися – у Е. погіршився стан здоров'я (також вплинули вищезгадані обставини); за декілька років він пішов із життя. Водночас від 1928 викладав у ВДІКу (Москва): від 1932 – завідувач кафедри режисури. Розроблений ним метод режисер. практикуму заклав основи викладання режисури. Вивчав питання заг. композиції фільму, монтажу, звуко-зорової структури, пластич. культури кадру, кольору та історії кіно. Про творчість Е. створ. понад 10 док. і телефільмів. Від 1960-х рр. проводять виставки його худож. робіт та ретроспективи фільмів у різних країнах світу. Від 1996 у Москві діє Ейзенштейн. центр культури, що видає теор. й істор. тексти про життя і творчість Е. та ін. видат. діячів світ. кіно.

Основні праці

Избранные произведения. Т. 1–6. Москва, 1964–71; укр. перекл. – Естетика кіномистецтва. К., 1978.

Рекомендована література

1. Вишневский В. Эйзенштейн. 1939;
2. Нижний В. На уроках режиссуры С. Эйзенштейна. 1958;
3. Юткевич С. С. Эйзенштейн // Юткевич С. Контрапункт режиссера. 1960;
4. Козлов Л. Эйзенштейн о цвете в кино // Вопр. киноискусства: Сб. 1960. Вып. 4;
5. Юренев Р. Н. Эйзенштейн. 1962;
6. Ростовцев И. Г. Броненосец «Потемкин». 1962;
7. Ромм М. Памяти С. М. Эйзенштейна. Вторая вершина // Ромм М. Беседы о кино. 1964;
8. Эйзенштейн в воспоминаниях современников. 1974;
9. Шкловский В. Эйзенштейн. 2-е изд. 1976;
10. Юренев Р. Н. Эйзенштейн. Замыслы. Фильмы. Метод. 1985;
11. Аксенов И. А. Сергей Эйзенштейн. Портрет художника. 1991;
12. Забродин В. Эйзенштейн. Попытка театра: Ст. и публикации. 2005;
13. Теория кино: От Эйзенштейна до Тарковского. 2008 (усі – Москва).

Бібліографічний опис:

Ейзенштейн Сергій Михайлович / В. М. Войтенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18627>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).